

JARKKO S. TUUSVUORI

Pohjukkeeksi Möseriin

Itävaltalais-brittiläinen taloustutkija ja yhteiskuntateoreetikko F. A. Hayek (1899–1992) kehotti 60-luvun pääteoksessaan hylkäämään konservatiivisen asenteen mutta ottamaan oppia konservatiivisilta ajattelijoilta. Näiden ”rakastava ja kunnioittava” suhtautuminen patinoituneisiin julkisiin laitoksiin – ”ainakin taloustieteen ulkopuolella” – tarjosi mahdollisuuden oivaltaa paremmin vapaan yhteiskunnan toimintaa. Hayek mainitsi englantilaisen Samuel Coleridgen (1772–1834), ranskalaiset Louis de Bonaldin (1754–1840) ja Joseph de Maistren (1753–1821), espanjalaisen Donoso Cortèsin (1809–1853) sekä saksalaisen Justus Möserin. ”Olivatpa nämä hahmot politiikassa kuinka taantumuksellisia tahansa, he ymmärsivät yhtä kaikki kielen, lain, moraalin ja sovinnastapojen kaltaisten vapaasti kasvaneiden instituutioiden merkityksen, ne kun ennakoivat moderneja tieteellisiä lähestymistapoja ja hyödyttivät myös liberaaleja.” Uusliberalismin kummisetänä pidetyn Hayekin mukaan konservatiivinen ymmärrys spontaanille kehkeytymiselle, kasvamiselle ja muuttumiselle päti kuitenkin ainoastaan menneisyyteen.¹

Justus Möser (1720–1794) on mainittuja vasta-vallankumousmiehiä tuntemattomampi hahmo. Hän on myös ajallisesti näitä lähempänä varhaisen ja maineikkaana pysyneen konservatiivin, irlantilais-brittiläisen Edmund Burken (1729–1797) sukupolvea. Unkarilais-saksalais-brittiläinen yhteiskuntatieteilijä Karl Mannheim (1893–1947) liittikin 1920-luvulla Möseriin termin ”alku-” tai ”perikonservatismi”². Ehkä juuri Möseristä juontaa kauempaa kuin kenestäkään muusta aina nykyaikaan ulottuvia konservatiivisen ajattelutavan avainpiirteitä.

Möser syntyi huomattavaan porvarilliseen ja protestanttiseen virkamiesperheeseen Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan piskuisessa, vain valtakunnan hallitsijalle alisteisessa Osnabrückin ruhtinaspiispavaltiossa. Hän opiskeli Jenassa ja Göttingenissä kunnes palasi kotiin ja aloitti 1742 parikymmppisenä lakimiehenä Osnabrückiä tosiasiallisesti johtavan ritariston sihteerinä. Viisi vuotta myöhemmin hänet nimitettiin *advocatus patriæ*ksi eli ruhtinaskunnan elintärkeiden etujen valvojaksi. Myöhemmin lisätitteleineen kaikkineen Möser kuului maansa korkea-arvoisimpiin miehiin, jolle ritarikunnan 1792 järjestämiä 50-vuotisvirkajuhlia on kuvattu suora-

naiseksi maanriemuksi.³ Kirjoittajana hänet tunnettiin laajimmin useiden myöhempien historioitsijoiden arvostamasta keskiajan selonteosta *Osnabrückische Geschichte* (1768).

Konservatiivien kirjuri

Mitättömän pienen maan nuhteettomasti palvelleen virkamiehen nousu eurooppalaisen konservatiivisuuden takapiruksi selittyy kahtaalta. Ensinnäkin Möser oli siinä mielessä täysiverinen valistusmies, että hän panosti huomattavan määrän tarmoaan julkiseen järjenkäyttöön⁴. Monipuolisena oppineena hän julkaisi muun muassa murhenäytelmän germaanisankari Arminiuksesta ja ”esirromanttiseksi” katsotun tutkielman ’koomis-groteskin’ taiteellisen laadun puolustukseksi klassista muutokuria vastaan⁵. Käsillä olevan puheenvuoron alkuteksti sisältyi Möserin tyttären, kirjailija Jenny von Voigtsin (1749–1814) toimittamaan kokoelmaan *Patriotische Phantasien*. Monet sen kirjoituksista olivat ilmestyneet ensin Möserin 1766 perustamassa populaarissa viikkolehdessä *Osnabrücker Intelligenzblatt*issa. Tätä ennen hän oli toimittanut jo 40-luvulla *Wochenblätter*iä. Hän oli tämän

valistusmiesten suosiman välineen, ”moraalisen viikkokulkaisun”, taitavimpia saksalaisia hyödyntäjiä. Möser myönsi itsekin, että pikemminkin kuin täysiä totuuksia laukoakseen hän käytti kynää tiettyjä päämääriä saavuttaakseen⁶.

Toinen, paradoksisempi peruste Möserin tärkeydelle on hänen pääasiansa: paikallisuus. Hän edusti ’vanhan valtakunnan’ (*alte Reich*) vakaata järjestelmää, jossa laitoksilla, säädyillä ja yksilöillä oli omat olonsijansa. Hänen historiografiassaan sankareita olivat entisajan, kunnia-kauden kultakauden, alasaksilaiset talonpojat. Niinpä hänen kritiikkinsä suuntautui aina ylipaikallista ja uusmuotoista vastaan. Möserin työn ytimeksi onkin hiljan nähty ”moderniuden perusongelma: juurettomuuden nousu, johonkin kuulumisen häipuminen, aika- ja paikakäsiinnikkeiden höltyminen”.⁷

Möserin näkemystä esimerkiksi itsemurhaajien kohtelusta on kuvattu oman aikansa keskusteluun suhteutettuna ”pidättyväksi”, ”verraten maltilliseksi” ja vanhakantaisten leirissä ”vakuuttavimmin argumentoiduksi”. Hänen mielestään ”kunniaattomasti” kuolleilta tuli, toisin kuin monet uudistusmieliset vaativat, edelleenkin evätä hautaus kirkkomaahan kunniallisesti menehtyneitten keskuuteen. Itsemurha merkitsi irtiottoa seurakunnasta, eroamista yhteisöstä. Tässäkin asiassa, niin kuin oheisessa puheenvuorossaan au-lapsista, hän kohdisti arvostelunsa kärjen ”alati spekuleeraaviin ja resoneeraaviin” filosofeihin, jotka sotkivat laupiaan ”ihmisrakkauden” ja ”luonnollisen helläsydämyksen” tunteet kansalaisoi-keuksiin, vaikka oikeuskysymyksissä tuli ajatella ennen kaikkea rangaistusten esimerkkivaikutusta yhteisiin tekemisiin. Toisin sanoen ’kansalaista’ tai ’kristittyä’ ei pitänyt sekoittaa ’ihmiseen’.⁸

Konservatiivi vai ei?

Ei ole helppoa paikantaa Möseriä, hänen virkatyötään ja hänen ryöpeänroimaa mielipidevaikuttamistaan eurooppalaiseen aatehistoriaan. Yhden luonnehdinnan mukaan Möserin ”poliittinen konservatiivisuus” tarkoitti vastarintaa ”järkiperaiselle yhteiskuntasuunnittelulle, ruhtinaitten yksinvaltalalle, tasavertaisuusajattelulle ja rationalistiselle luonnonoikeudelle”.⁹ Toisen tulkinnan mukaan Möser vastusti ”valistuksen järkiperaistä valtiolaitosta” mutta toimi ennen muuta ”sivistysporvarillisen” epäpoliittisuuden hengessä J. G. Herderin (1744–1803) ja J. W. Goethen (1749–1832) tapaisia kulttuurivaikuttajia ennakoiden¹⁰. Mannheimia seuraten häntä on kuvattu ”saksalaisen konservatiivisuuden olennaiseksi esi-isäksi”, jonka vanhoillaanolo ei kuitenkaan estänyt kansalaisvapauksien edistämistä¹¹.

Konservatiivimaineen purkamisessa pisimmälle etenee Frederick C. Beiser: leima on ”anakronistinen ja harhaanjohtava”. Jos näet Möser puolsikin vanhaa (ja Ranskan vallankumouksen jälkeen ”entistä”) mahtijärjestystä ja hallitustapaa (*ancien régime*), hän ei puoltanut sen ehdotonta keskusvaltaisuutta vaan paikallista itsehallintoa paikallisine oikeuksineen. Nuorena Möser ajoi

tyypillistä valistuksen asialistaa: itsenäistä ajattelua, hurmahenkisyyden välttelyä, filantropiaa, kosmopolitismia ja yritteliäisyyttä. Hän kuitenkin pidättäytyi uskonkriittisistä ja kansalaisen ulottumattomissa olevan poliittisen päätöksenteon arvostelemisesta. Myöhemmin Möser liukui valistuksen vastustajaksi, jolloin korostui Beiserin sanoin hänen varhainen, alkuaan valistushenkinen ”anti-idealistinen” teemansa: olevien olojen hyväksyminen. Juuri siksi hän saattoi yhdistää nostalgian ja pragmaattisuuden. Koska Möserille hienointa ikinä missään oli talttumattomien talonpoikien tasa-arvoinen itsellisyys, hän antoi Beiserin mukaan likimain Thomas Jeffersonin (1743–1826) tai jopa Jean-Jacques Rousseauun (1712–1778) tapauksista muistuttavia herätteitä kernaammin saksalaisen liberalismiin kuin saksalaisen konservatismiin syntyyn. 1800-luvulla Möserin omivatkin tukipuukseen useammin vapaamieliset edistykselliset kuin vanhasta kiinni pitävät taantumukselliset.¹²

Möser siis oli teoissaan ja sanoissaan kiistatta epätasa-arvoisen menneisyyden mies, joka vieläpä toimi koko ikänsä ennen kaikkea vanhan aatelivallan parhaaksi. Mutta samaan aikaan hän tähdensi yläsäädyistä pitkälti riippumattoman aseman hankkineitten ihmisten esteettömän toiminnan ihannetta, joka monella myöhemmällä lukijalla kääntyi suhteellisen ongelmattomasti yhdenvertaisemman, jälkivallankumouksellisen porvarillisen elämän ideaaliksi. Möser kirjoittaa *Osnabrückische Geschichtessään* ”mahtavasta siirtymästä”, joka kävi rahatalouden läpimurron myötä ”omillaanolosta” tai ”omaisuudesta” (*von Eigenthume*) ”toisten armoilla olemiseen” tai ”prekäariyteen” (*zum Precarey*), ”kunniaista alamaisuuteen” (*von der Ehre zur Hörigkeit*)¹³. *Patriotische Phantasien*issa ’kunnia’-käsitteeseen palataan tavan takaa. Siinä esimerkiksi linjataan sosiaalieleettisesti, että ”jokaisessa ihmisessä tuntemus kunniaista vaikuttaa vahvemmin kuin mikään muu, ja että kunnia olla kunniallinen nainen ja käydä sellaisesta tekee enemmän hyvää kuin velvollisuus olla sitä”¹⁴. Möseriläinen riippumaton omansa vaaliminen voitiin vivuta visioksi kaikille ihmisille avautuva oikeudesta kunniaakkaaseen elämään.

Patriotische Phantasien asettuu muun muassa puolustamaan Montesquieun (1689–1755) käsitystä yksinkertaisten lakien soveltuvuudesta hirmuvaltaitten hallitsemiskeinoiksi. Möser tyrmää itsevaltiuden kannattajaksi nousseen Linguet’n (1736–1794) Montesquieu-kriittisen teoksen *Théorie des lois civiles* (1767).¹⁵ Möser yhdisti tässäkin esivalistukselliseen sääty- ja ammattikuntaperinteeseen kiinnittyvän käsitteistön valistukselliseen kritiikkiin: hän kytki ”korporatistiselta katsantokannalta esitetyn epätasa-arvoisuuden oikeutuksen luonnonoikeusperinteestä juontuvaan sopimusopilliseen kieleen”. Nykynäkökulmasta kummajaismaisessa kirkkovaltioissa työskennellyt ja vasta syntymäisillään olleessa kriittisessä modernissa julkisuudessa vaikuttanut Möser ei vielä elänyt konservatiivit-liberaalikahtiajaon virtaviivaistamassa intellektuaalisessa maailmassa. Kuten tästä huomauttava Jonathan B. Knudsen toteaa:

”[R]adikaalisti kansanvaltainen tai tasavertainen valistus ei murtautunut Saksassa esiin ennen Ranskan vallankumousta. Missä radikaali demokratia oli liittoutunut valistuksen kanssa, kuten Ranskassa, Englannissa ja Yhdysvalloissa, se selvensi epätasa-arvoisen valistuksen poliittisia ihanteita väkisin, jolloin tyyppilliset liberaalit ja konservatiiviset uskomukset pääsivät esiin järjestelmällisempinä ja johdonmukaisempina. Saksassa taas poliittiset kannat saatiin avoimesti ilmaistuksi vasta Napoleonin sotien jälkeen, jopa vasta lähempänä vuoden 1848 vallankumousta.”¹⁶

Huoli perheestä

Aikansa parasta oppia saanut, monilla taide-, tiede- ja hallintokentillä kunnostautunut ja ilmeisesti perhe-elämässäänkin onnen löytänyt Möser suorastaan ruumiillisti kulttuuriporvarillista kyvykkyyttä. Siihen kuului hänen tapauksessaan myös ainoan tyttären naittaminen aatelismiehelle. Möser ei ollut uudistusten kategorinen vastustaja vanhoilla päivilläänkään, mutta hän ylisti

avoimesti tiettyjä ristipaineisiin joutuneita pysyvyyksiä. Kuten ohessa suomennettu kiistakirjoitus osoittaa, niistä kenties tärkein oli hänelle, kuten on monille nykypäivän konservatiiveillekin, kaiken kunniallisuuden kantavaksi rakenteeksi hahmotettu perhe. Jos huoruustekstissä käydään rujosti perheen ja kaiken kunniallisen tärveäjäiksi väitettyjen kimppuun, toisaalla *Patriotische Phantasien*issa tyydytään idylliin:

”[P]ääkaupungin naiset huolehtivat huvituksistaan todellakin perin kehnosti, jos he hakevat maalta kaupungin matkintaa. Maalaiselämässä on vaikka mitä alkuperäistä [...]. Minä ainakin vallan iloitsen, kun astun hyvin sisustettuun maalaistaloon ja näen sitä asuttavan perheen erityiset niksit ja keksinnöt, ja kauniisti valmistettu ja siististi asennettu pellavatapetti ilahduttaa minua enemmän kuin *haute-lisse*-kudelman. Ensimmäisenä havaitsen maitohuoneen. Sen takaa zhytän emännän, sitten äkkään potran lapsen juoksemassa vastaani puhtaassa paitulissaan [...].”¹⁷

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Ks. Jälkisanana Why I Am Not a Conservative? Teoksessa *The Constitution of Liberty* (1960). Toim. Ronald Hamowy. The University of Chicago Press, Chicago 2011, 522.
- 2 *Konservatismus* (1925). Suhrkamp, Frankfurt/M. 1984, 195; *Urkonservatismus*.
- 3 Möseristä tuli mm. oikeusneuvos, *referendarius* ja *syndicus*. Ks. erit. *Allgemeine deutsche Biographie*. Toim. Rochus von Liliencron. Nide 22. Duncker & Humblot, Leipzig 1885. Vrt. Möseristä Klaus Epstein, *The Genesis of German Conservatism*. Princeton University Press, Princeton 1966, luku 6. Ks. myös *Conservatism. An Anthology of Social and Political Thought from David Hume to the Present*. Toim. Jerry Z. Muller. Princeton University Press, Princeton 1997, 71, 74 (toimittajan esittelytekstit kahteen hänen itsensä laatimaan Möser-englanninnokseen, joista toinen on lyhennetty käännös oheisesta huoruus-häpeäkirjoituksesta).
- 4 Sattumoisin Möser myös käytti sanaa ”valistus”, jos kohta vain harvoin ja ohjelmattomasti (käsite sai saksassa nykyisen merkityksensä vähitellen vasta myöhemmin 1700-luvulla): Eine Hypothese zur besseren Aufklärung der alten deutschen Criminaljurisdiction. Teoksessa *Patriotische Phantasien*. Toim. J. W. J. von Voigts (1775). Osa II. Uud., lis. & par. p. Nicolai, Berlin 1778, 469–482.
- 5 Ks. Wolff A. von Schmidt, Justus Möser, Advokat eines historisch-organischen und partikularistischen Kulturbewußtseins. Teoksessa *Autoren damals und heute. Literaturgeschichtliche Beispiele veränderter Wirkungshorizonte*. Toim. Gerhard Peter Knapp. Rodopi, Amsterdam 1991, 7–28; 10–11 (termi ”esiromanttinen”, samoin kuin ”yksi romantiikan isistä”, on Maria Gloria Flahertyn 1972 julkaisemasta Möser-artikkelista).
- 6 Ks. Vera Lind, *Selbstmord in der Frühen Neuzeit. Diskurs, Lebenswelt und kultureller Wandel*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1999, 66.
- 7 Ks. Frederick C. Beiser, *The German Historicist Tradition*. Oxford University Press, Oxford 2011, 67–68, 91, joka tarkastelee (97) Möseriä ”saksalaisen historismin isänä ja perustajana”. Vrt. von Schmidt 1991.
- 8 Ks. Lind 1999, 65–66.
- 9 Ks. Peter-Paul Müller-Schmid, Adam Müller. Teoksessa *Politische Theorien des 19. Jahrhunderts*. Toim. Bernd Hindenreich (1996). 2., täyd. uud. p. Akademie, Berlin 2002, 109–138; 112.
- 10 Ks. Felix Dirsch, *Authentischer Konservatismus*. LIT, Münster 2012, 22–23 & 125. Vrt. Karl H. L. Welker, *Warum Möser*. Vandenhoeck, Ruprecht, Göttingen 2007, Möseristä ”porvarillisen patriootina”.
- 11 Ks. Hans-Jörg Schmidt, *Die deutsche Freiheit. Geschichte eines kollektiven semantischen Sonderbewusstseins*. Humanities, Frankfurt/M. 2010, 42, 247.
- 12 Beiser 2011, 63–97; erit. 64–65.
- 13 *Osnabrückische Geschichte II* (1768). Lis. & par. p. Nicolai, Berlin 1780, 179. Jo kirjan ensipainoksen esipuheessa oli tiivistetty pääasia: Möser sanoo juontavansa koko ”saksien lainsäädännön ’kunnian’ ja ’omaisuuden’ käsitteistä”. Näiden keskinäinen yhteys ”sekoittui ja hämärtyi” kaupunkilaitoksen syntyessä, sillä ”kunniaa menetti ulkoisen arvonsa, kun raharikkaus pääsi voitolle maaomaisuudesta”. Ks. *Osnabrückische Geschichte I* (1768). Lis. p. Toim. B. R. Abeken (1843). Nicolai, Berlin 1858, xv.
- 14 Schreiben einer Mutter an einen philosophischen Kinderlehrer. Teoksessa *Patriotische Phantasien*, 436–440; 437. Kirjoitus on Möserin hauskipiä piruiluja (moraalikasvatuksessa tarvittavaa) kokemusta väheksyvälle filosofialle.
- 15 Der jetzige Hang zu allgemeinen Gesetzen und Verordnungen ist der gemeinen Freiheit gefährlich. Teoksessa *Patriotische Phantasien*, 16–22; 18.
- 16 Ks. Jonathan Knudsen, *Justus Möser and the German Enlightenment*. Cambridge University Press, Cambridge 1986, 65–66, 149, 161.
- 17 Schreiben eines Frauenzimmers von Lande, an die Frau... in der Hauptstadt. Teoksessa *Patriotische Phantasien*, 79–86, 84–85. *Haute-lisse* (ransk.; alkutekstissä *haute lice*) viittaa nykyään pystysuoriksi viritetyillä loimilangoilla syntyvään kudelman, mutta tässä se merkitsee ennen kaikkea yläluokan suosimaa hienostuneempaa seinäkangasmallia (vrt. *haute couture*, ”korkeatasoinen muotivaatetus”).